

Dr Bogumiła Bobik

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: 0000-0001-7548-858X

Zdalna pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w opiniach specjalistów

Remote psychological and pedagogical help for students with intellectual disabilities in the opinion of specialists

Streszczenie

Czas zamknięcia szkół i placówek oświatowych w czasie pandemii COVID-19 zróżnicował dostęp dzieci i młodzieży do usług edukacyjnych i terapeutycznych. W szczególnie trudnej sytuacji znaleźli się uczniowie o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych. Celem artykułu jest przedstawienie wyników diagnozy zdalnie prowadzonej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w szkole specjalnej. Badanie przeprowadzono za pomocą metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety w grupie specjalistów (pedagodzy, nauczyciele rewalidacji, psychologowie i logopedzi) zatrudnionych w szkołach podstawowych specjalnych, w wybranych miastach województwa śląskiego. Zebrane wyniki dotyczą okresu od marca 2020 roku do marca 2021 roku. Podsumowując uzyskane opinie należy stwierdzić, że zdalnie świadczona pomoc była wyzwaniem dla specjalistów z powodu braku przygotowania bazy szkół, programów nauczania oraz uczniów i rodziców do takiej formy pracy. Dużym ograniczeniem była utrata bezpośredniego kontaktu z dzieckiem, który dotąd stanowił podstawę działań diagnostycznych, pomocowych, rewalidacyjnych i edukacyjnych. Utrudniony dostęp do specjalistycznego wsparcia spowolnił rozwój uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, a obowiązki związane z prowadzeniem edukacji i terapii spadły w dużym stopniu na rodziców lub opiekunów.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, nauczanie zdalne, pomoc psychologiczno-pedagogiczna, specjaliści, uczniowie z niepełnosprawnością, szkoła specjalna, sondaż diagnostyczny.

Abstract

The time of school and educational facility closures during the COVID-19 pandemic diversified children's and adolescents' access to educational and therapeutic services. Students with special development and educational needs found themselves in a particularly difficult situation. The aim of this article is to present the results of the diagnosis of remote psychological and pedagogical help for students with intellectual disabilities in a special school. The study was carried out using the diagnostic survey method and the questionnaire technique in a group of specialists (school counselors, revalidation teachers, psychologists and speech therapists) employed in special primary schools in selected cities of the Silesian Voivodeship. The results were collected in the period from March 2020 to March 2021. Summarizing the outcome, it should be stated that remote assistance was a challenge for specialists due to the lack of preparation of the schools, curricula as well as

students and parents for this form of work. A major limitation was the loss of direct contact with the child, which so far has been the basis for diagnostic, support, revalidation and educational activities. Limited access to specialist support slowed down the development of students with intellectual disabilities, and the responsibilities related to conducting education and therapy fell, to a large extent, on parents or guardians.

Keywords: COVID-19 pandemic, remote learning, psychological and pedagogical support, specialists, students with disabilities, special school, diagnostic survey.

Wprowadzenie

Pandemia wywołana wirusem SARS-CoV-2 przyniosła nieodwracalne straty społeczne, gospodarcze i kulturalne w większości państw świata. Dotknęła wszystkich ludzi niezależnie od wieku lub stopnia sprawności i spotęgowała problemy grup już dyskryminowanych czy wykluczonych¹. Wprowadzenie obowiązku nauczania na odległość spowodowało, że znaczna liczba uczniów (szczególnie z obszarów czy rodzin dotkniętych ubóstwem) miała utrudniony dostęp do nauki ze względu na ograniczone możliwości korzystania z nowych technologii oraz dostępu do Internetu². Obecnie można już dokonać podsumowania skutków pandemii i podkreślić to, na co zwrócili uwagę badacze i specjaliści, że jakiegokolwiek działania zapobiegawcze, a taki cel przyświecał edukacji online, powinny uwzględniać perspektywę praw człowieka, w tym wynikającą z niepełnosprawności³. Warto podkreślić, że zarówno osoby z niepełnosprawnościami, jak i dzieci są wymieniane wśród grup szczególnie doświadczonych skutkami pandemii⁴. Chodzi tutaj nie tyle o zdrowie

¹ ONZ, *Policy Brief: COVID 19 – and the Rogth of Person with Disabilities*, 2020, <https://unescap.org/resources/policy-brief-covid-19-and-person-disabilities> [dostęp: 20.07.2022]; WHO, *Disability considerations during the COVID-19 outbreak*, 2020, <https://www.who.int/publication/iitem/WHO-2019-nCoV-Disability-2020-1> [dostęp: 20.07.2022].

² M. Pachowicz, *Edukacja i terapia osób z niepełnosprawnością w czasie pandemii COVID-19 na przykładzie Ośrodka Rewalidacyjno-Edukacyjno-Wychowawczego*, „Parezia” 2020, nr 2, s. 106–120; P. Plichta, *Różne konteksty nierówności cyfrowej a wyzwania psychologiczne dla zdalnej edukacji – propozycje rozwiązań* [w:] *Edukacja w czasach pandemii COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020, s. 70–81.

³ A. Gop, S. Jaskulska, *Kształcenie na odległość a rozwój kompetencji cyfrowych uczniów i ich rodziców w świetle wyników badań – w kierunku nowej szkoły*, „Studia Edukacyjne” 2020, nr 58, s. 27–46, <https://doi.org/10.14746/se.2020.58>; M. Kocejko, R. Bakalarczyk, P. Kubicki, *Wpływ pandemii koronawirusa na politykę niepełnosprawności i starości* [w:] *Polska... Unia Europejska... Świat w pandemii COVID-19. Wybrane zagadnienia*, red. W.A. Zybala, K. Księżopolski, A. Bartosiewicz, Warszawa 2021, s. 96–116; M. Kocejko, *Sytuacja dzieci niepełnosprawnych w czasie pandemii COVID-19 – analiza intersekcyjna*, „Dziecko Krzywdzone” 2021, Vol. 20, nr 2, s. 76–91, www.dzieckokrzywdzone.fdds.pl [dostęp: 14.07.2022].

⁴ ONZ, *Policy Brief: COVID 19 – and the Rogth of Person with Disabilities...*; UNICEF, *Children with disabilities. Ensuring their inclusion in CIVID-19 response strategies and evidence generation*, 2020, <https://data.unicef.org/resources/>

fizyczne, ile o społeczne i emocjonalne skutki pandemii wynikające z izolacji społecznej, konieczności zdalnej edukacji, pogłębiających się społecznych nierówności i kryzysu zdrowia psychicznego⁵.

Dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami miały w czasie pandemii znacznie utrudniony dostęp do usług społecznych (medycznych, rehabilitacyjnych, edukacyjnych). Jak pisze Magdalena Kocejko: „Tam, gdzie w działaniach rządu uwzględniano sytuację dzieci (np. edukacja zdalna), często pomijano dzieci z niepełnosprawnościami i ich potrzeby. Z kolei tam, gdzie pojawiał się kontekst niepełnosprawności pomijano kontekst dzieciństwa lub sytuacji dzieci. W konsekwencji dzieci z niepełnosprawnościami znalazły się poza obszarem zainteresowania państwa”⁶.

W artykule zaprezentowano opinie specjalistów pracujących z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną w szkole podstawowej specjalnej na temat realizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej z wykorzystaniem metod pracy na odległość. Opinie, zebrane za pomocą sondażu diagnostycznego, dotyczą organizacji zdalnej pomocy w okresie od marca 2020 roku do marca 2021 roku.

Zdalna edukacja dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w czasie pandemii

W roku szkolnym 2020/2021 w specjalnych szkołach podstawowych uczyło się 46,8 tys. dzieci i nastolatków (bez szkół dla dorosłych). Ponadto do oddziałów przy szkołach podstawowych ogólnodostępnych uczęszczało 93,9 tys. uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Łączna liczba dzieci objętych kształceniem specjalnym wynosiła 140,7 tys., co stanowi 4,6% ogólnej liczby dzieci. Wśród 4,8 tys. dzieci nauczanych indywidualnie było 43,4% dzieci niepełnosprawnych⁷. Przejście na tryb zdalnej edukacji w odniesieniu do tej grupy wiązało się z dodatkowymi wyzwaniami, którym – jak się przypuszcza – nie poświęcono wystarczającej uwagi ze względu na inne problemy wynikające z pandemii.

---

children-with-disabilities-ensuring-inclusion-in-covid-19-response/ [dostęp: 20.07.2022]; WHO, *Disability considerations during the COVID-19 outbreak...*, dz. cyt.

⁵ M. Pawlak, *Najnowsze badania: dla młodzieży izolacja jest gorsza niż zdalna nauka*, <https://brpd.gov.pl/2021/01/05/najnowsze-badania-dla-mlodziezy-izolacja-jest-gorsza-niz-nauka-zdalna> [dostęp: 11.07.2022]; M. Łukawska, *Wpływ nauki zdalnej na młodzież. Wyniki prerażają*, „Niezależna”, 14 sierpnia 2021, <https://niezalezna.pl/407391-wplyw-nauki-zdalnej-na-mlodziez-wyniki-badnia-przerazaja> [dostęp: 01.12.2021]; M. Kocejko, *Sytuacja dzieci niepełnosprawnych w czasie pandemii...*, dz. cyt.

⁶ M. Kocejko, *Sytuacja dzieci niepełnosprawnych w czasie pandemii...*, dz. cyt., s. 78.

⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Osoby niepełnosprawne w 2020 roku*, Warszawa 2021.

Trudności uczniów z niepełnosprawnością w czasie wymuszonej pandemią zdalnej edukacji były różne i zależały od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, jak i innych czynników, takich jak sytuacja bytowa i ekonomiczna rodziny, poziom wykształcenia i stan zdrowia rodziców, miejsce zamieszkania. Występujące problemy M. Kocejko podzieliła na trzy główne kategorie:

- dodatkowe utrudnienia w dostępie do edukacji,
- ograniczony dostęp do rehabilitacji i usług wspierających codzienne funkcjonowanie,
- zagrożenia dla zdrowia psychicznego i ograniczone możliwości radzenia sobie z kryzysami w sytuacji pandemii oraz większe narażenie na doświadczenie różnych form przemocy⁸.

Kształcenie zdalne stawiało przed dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną wiele barier. Wykorzystanie platform edukacyjnych było dla wielu z nich nie tylko wyzwaniem technicznym, ale także odejściem od ustalonych schematów działania i załamaniem się codziennej rutyny, które są istotne szczególnie dla uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną czy autyzmem sprzężonym z tą niepełnosprawnością. Taka sytuacja mogła być źródłem rozdrażnienia, lęku, braku zrozumienia dla sytuacji, odmowy udziału w zajęciach⁹.

Problemy ze zdalnym prowadzeniem zajęć edukacyjnych z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnościami nie zależały od typu placówki – ogólnodostępnej, integracyjnej czy specjalnej. Raport dotyczący kształcenia specjalnego opublikowany przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK) pokazał, że najczęstsze utrudnienia związane z edukacją zdalną w szkołach specjalnych obejmowały poza problemami typowymi dla wszystkich szkół (jak brak sprzętu zarówno u uczniów, jak i nauczycieli, brak przygotowania nauczycieli do pracy online, problemy z dostępem do Internetu i inne problemy techniczne), dodatkowe jak: brak dostępnych materiałów online i trudności z dostosowaniem sposobu zdalnego nauczania do potrzeb uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Problem stanowił również ograniczony kontakt z rodzicami i brak współpracy w procesie kształcenia w warunkach pandemii¹⁰. Zwrócono także uwagę na to, że część dzieci z niepełnosprawnością w ogóle wypadła z systemu edukacji z racji dodatkowych barier i braku wsparcia w ich przełamywaniu¹¹.

Trzeba podkreślić, że rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej (MEN) z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczegółowych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku

⁸ M. Kocejko, *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii...*, dz. cyt., s. 79–80.

⁹ K. Patel, *Mental health implication on children with disabilities*, „Asian Journal of Psychiatry” 2020, nr 54: 102273. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102273>, s. 1–2 [dostęp: 20.07.2022].

¹⁰ Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie w szkołach specjalnych. Informacje o wynikach kontroli*, <https://www.nik.gov.pl/plk/id,23409.vp,26129.pdf> [dostęp: 20.07.2022].

¹¹ M. Kocejko, *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii...*, dz. cyt., s. 81.

z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19¹² dawało dyrektorom szkół i nauczycielom pewne możliwości w zakresie prowadzenia zajęć rewalidacyjno-wychowawczych oraz zajęć dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, lub z niepełnosprawnościami sprzężonymi. Dotyczyło to sytuacji, w których rodzaj niepełnosprawności lub brak możliwości realizowania zajęć z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość uniemożliwiał ich prowadzenie w miejscu zamieszkania, wówczas dyrektor szkoły miał obowiązek:

- zorganizować zajęcia w szkole lub
- umożliwić uczniowi udział w zajęciach z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość na terenie szkoły¹³.

Jednak decyzja o uczestnictwie w nich zależała od rodziców oraz była związana z aktualną sytuacją epidemiczną i przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa. W praktyce jednak pandemia znacznie ograniczyła dostęp do zajęć edukacyjnych, jak i innych specjalistycznych.

Dopiero rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki (MEiN) z dnia 13 grudnia 2021 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19¹⁴ pozwoliło szkołom podstawowym specjalnym oraz ponadpodstawowym specjalnym funkcjonującym niezależnie lub w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, lub też zorganizowanych w podmiotach leczniczych i jednostkach społecznych na prowadzenie zajęć, po podjęciu takiej decyzji przez dyrektora szkoły¹⁵. Warto jednak przypomnieć, że w czasie konferencji dotyczących funkcjonowania szkół nie informowano o trybie i zasadach pracy szkół specjalnych lub też komunikat na ten temat był fragmentaryczny, przez co utrudniał interpretację wprowadzanych rozwiązań. Pełnych informacji należało szukać w rozporządzeniach, a te pojawiały się w ostatniej chwili przed wprowadzeniem obostrzeń.

Można więc stwierdzić, że grupa dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami (w tym niepełnosprawnością intelektualną) nie została w pełni uwzględniona w rozwiązaniach systemowych, a to prawdopodobnie sprawiło, że ciężar organizacji i prowadzenia kształcenia zdalnego spadł na rodziców, opiekunów oraz placówki kształcenia specjalnego.

---

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej (MEN) z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczegółowych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r., poz. 493).

¹³ Tamże, par. 2 ust. 4.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki (MEiN) z dnia 13 grudnia 2021 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. z 2021 r., poz. 2301).

¹⁵ Tamże, par. 2, ust. 3 pkt 1, 2, 3.

Założenia metodologiczne badań

Przeprowadzone badania miały charakter diagnostyczny¹⁶. Przyjęte cele badawcze dotyczyły: diagnozy zakresu i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi o specjalnych potrzebach edukacyjnych z niepełnosprawnością intelektualną w okresie pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2 oraz uzyskania opinii specjalistów na temat przebiegu pomocy z użyciem zdalnych form kontaktu. W toku badań poszukiwano odpowiedzi na następujące problemy badawcze:

- jak badani specjaliści ocenili przygotowanie szkół do prowadzenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sposób zdalny?
- jaki był zakres i organizacja zdalnie prowadzonej pomocy psychologiczno-pedagogicznej?
- jaka była ocena efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej prowadzonej w sposób zdalny?

Zgodnie z przyjętymi w metodologii badań zasadami nie sformułowano hipotez problemów badawczych. W przypadku badań diagnostycznych mogłoby to wywrzeć niepożądany wpływ na wynik końcowy¹⁷.

Badanie przeprowadzono w okresie od 15 grudnia 2020 r. do 3 marca 2021 r. wśród specjalistów zatrudnionych w szkołach specjalnych w wybranych miastach województwa śląskiego. Dobór miast zależał od uzyskania zgody organu prowadzącego placówkę na takie badanie. Wyrażono ją w Gliwicach, Piekarach Śląskich, Dąbrowie Górniczej i Bytomiu. W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego i technikę ankiety, która wydaje się być najtrafniejsza w poznaniu opinii, poglądów i preferencji na temat edukacji online¹⁸. Projekt badawczy powstał w ramach współpracy Uniwersytetu Śląskiego ze środowiskiem lokalnym. Uzyskał pozytywną opinię Komisji Etyki UŚ o numerze: KEUS.51/09.2020. Kwestionariusz ankiety dla specjalistów był dostępny w formie online z wykorzystaniem aplikacji Google Formularze.

Zebrany materiał empiryczny uporządkowano w obszary odpowiadające postawionym pytaniom badawczym i obejmujące: opis próby badawczej, ocenę przygotowania szkół do prowadzenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sposób zdalny, zakres i organizację zdalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz ocenę jej efektywności.

¹⁶ S. Juszczak, *Metodologia badań empirycznych w naukach społecznych*, Katowice 2001, s. 22–23.

¹⁷ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000, s. 26; K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008, s. 99.

¹⁸ K. Rubacha, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 173.

Opis próby badawczej

Dobór próby badawczej był celowy, bowiem chodziło o uzyskanie opinii na temat wykorzystania komunikacji online do udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej przez specjalistów zatrudnionych w szkołach specjalnych kształcących dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną. Udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy.

Tabela 1. Liczebność próby badawczej

Liczba kobiet	%	Liczba mężczyzn	%	Liczba nauczycieli ogółem	%
55	94,8	3	5,2	58	100

Źródło: wyniki badań własnych.

Łącznie w badaniu wzięło udział 58 osób (tabela 1.). Były to głównie kobiety (94,8%) oraz nieliczna grupa mężczyzn (5,2%). Zróżnicowany był wiek badanych, który uporządkowano w przedziały: do 30. r.ż. – 5 osób (8,6%), powyżej 30. do 40. r.ż. – 24 osoby (41,4%), powyżej 40. do 50. r.ż. – 18 osób (31%) i powyżej 50 lat – 11 osób (19%).

Tabela 2. Badani specjaliści

Nazwa specjalisty	Liczba	%
Pedagog szkolny	27	46,6
nauczyciel rewalidacji (rewalidant)	16	27,6
psycholog	9	15,5
logopeda	6	10,3
suma:	58	100

Źródło: wyniki badań własnych.

Wśród badanych specjalistów (tabela 2.) dominowali pedagodzy szkolni (46,6%), kolejną grupę stanowili nauczyciele rewalidacji (27,6%), mniej liczni byli psychologowie (15,5%) oraz logopedzi (10,3%). Prawie wszyscy badani wskazali posiadanie wykształcenia wyższego magisterskiego (94,8%), pozostali (5,2%) wykształcenia na poziomie licencjatu (tabela 3.).

Tabela 3. Wykształcenie badanych specjalistów

Poziom wykształcenia	Liczba	%
licencjackie	3	5,2
magisterskie	55	94,8
suma:	58	100

Źródło: wyniki badań własnych.

Tabela 4. Staż na stanowisku specjalisty

Staż pracy	Liczba nauczycieli specjalistów	%	Ranga
do 5 lat	6	10,3	6
powyżej 5 do 10 lat	12	20,7	2
powyżej 10 do 15 lat	8	13,8	5
powyżej 15 do 20 lat	9	15,5	4
powyżej 20 do 25 lat	10	17,2	3
powyżej 25 lat	13	22,4	1
suma:	58	100	

Źródło: wyniki badań własnych.

Zróznicowany był staż pracy badanych (tabela 4.). Mniej więcej co piąty badany pracował powyżej 25 lat (22,4%) lub powyżej 5 do 10 lat (20,7%). Kolejne grupy tworzyli badani zatrudnieni powyżej 20 do 25 lat (17,2%), powyżej 15 do 20 lat (15,5%), powyżej 10 do 15 lat (13,8%) oraz do 5 lat (10,3%). Można więc stwierdzić, że zdecydowaną większość badanych stanowili specjaliści z wieloletnim doświadczeniem w zakresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Badani byli zatrudnieni w szkołach podstawowych z terenu Gliwic (60,3%), Piekar Śląskich (22,4%), Dąbrowy Górniczej (12,1%) i Bytomia (5,2%).

Ocena przez specjalistów przygotowania szkół do udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sposób zdalny

Większość dyrektorów i nauczycieli polskich szkół była zaskoczona wprowadzeniem kształcenia zdalnego na wszystkich etapach edukacyjnych i w odniesieniu do wszystkich uczniów, w tym również ze zróznicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Trudności organizacyjne pojawiły się we wszystkich placówkach, ponieważ w krótkim czasie należało zadbać o kontakt z uczniem oraz włączenie rodziców do współpracy. Przed takim wyzwaniem stanęli także specjaliści zatrudnieni w szkołach specjalnych (pedagog, psycholog, nauczyciele rewalidacji). W opinii badanych, przygotowanie bazy szkół podstawowych specjalnych do prowadzenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sposób zdalny było dobre (36,2%) lub przeciętne (36,2%). Mniejsza grupa uznała, że było bardzo dobre (19%) lub złe (8,6%) (tabela 5.).

Należy podkreślić, że badania były prowadzone w miastach aglomeracji śląskiej, gdzie od wielu lat inwestuje się w rozwój szkół specjalnych, stąd też wyniki można uznać za zadowalające. Warto byłoby porównać je z opiniami specjalistów zatrudnionych w małych miejscowościach.

Tabela 5. Przygotowanie bazy szkół podstawowych specjalnych do prowadzenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sposób zdalny

Ocena wyposażenia	Liczba	%
bardzo dobre	11	19
dobrze	21	36,2
przeciętne	21	36,2
złe	5	8,6
suma:	58	100

Źródło: wyniki badań własnych.

Uzasadniając negatywne wskazania wymieniono braki wyposażenia szkół w zakresie:

- sprzętu komputerowego oraz jego nowoczesnego oprogramowania,
- dostępu do dobrego połączenia internetowego w klasach szkolnych,
- specjalistycznego sprzętu (ekranów dotykowych), programów dydaktycznych dostosowanych dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim.

Specjaliści, organizując zajęcia edukacyjne i specjalistyczne w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej, korzystali głównie z własnego komputera (69%), rzadziej ze służbowego (25,8%), sporadycznie z własnego telefonu (5,2%).

Zakres i organizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Specjaliści uczestniczący w badaniu pracowali z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym oraz innymi niepełnosprawnościami sprzężonymi z intelektualną. Udzielana pomoc wynikała więc z wiodącej niepełnosprawności, ale także dodatkowych, jak zaburzenia ze spektrum autyzmu (wskazane przez 11 badanych – 26,6%) oraz innych deficytów lub zagrożeń:

- zaburzenia zachowania i emocji (29 wskazań – 50%),
- zagrożenie niedostosowaniem społecznym (17 wskazań – 29,3%),
- deficyty kompetencji i zaburzenia sprawności językowych (15 wskazań – 25,9%),
- choroby przewlekłe (10 wskazań – 17,2%),
- sytuacja kryzysowa (6 wskazań – 10,3%),
- niepowodzenia szkolne (6 wskazań – 10,3%).

Trudności, związane z dostosowaniem zdalnych form pomocy do tak wymagającej grupy odbiorców, wpłynęły prawdopodobnie na ocenę własnego przygotowania do podejmowanych działań. Połowa badanych uznała je za dobre (50%), ponad trzydzieści procent za przeciętne (36,4%), nieliczni za bardzo dobre (8,1%) lub przeciwnie – niewystarczające (5,5%).

Pomoc udzielana uczniom, rodzicom i nauczycielom miała różne formy wynikające z rozporządzenia MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach¹⁹. Ocena stopnia realizacji poszczególnych form pomocy ujęto w tabeli 6.

Tabela 6. Ocena przez specjalistów stopnia realizacji zadań wynikających z pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Zadanie w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej	Stopień realizacji											
	bardzo wysoki		wysoki		przeciętny		niski		bardzo niski		nie dotyczy	
	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%
prorowadzenie badań i działań diagnostycznych uczniów, w tym diagnozowanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów w celu określenia przyczyn niepowodzeń edukacyjnych oraz wspierania mocnych stron uczniów	3	5,2	17	29,4	27	46,6	1	1,7	1	1,7	9	15,4
diagnozowanie sytuacji wychowawczych w szkole w celu rozwiązywania problemów wychowawczych oraz wspierania rozwoju uczniów	3	5,2	17	29,4	22	38	6	10,3	1	1,7	9	15,4
udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach odpowiednich do rozpoznanych potrzeb	7	12,1	20	34,5	22	38	2	3,4	1	1,7	6	10,3
podejmowanie działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży	3	5,2	12	20,7	18	31	2	3,4	1	1,7	22	38
minimalizowanie skutków zaburzeń rozwojowych, zapobieganie zaburzeniom zachowania oraz inicjowanie różnych form pomocy w środowisku szkolnym i pozaszkolnym uczniów	4	6,9	18	31	22	37,9	4	6,9	3	5,2	7	12,1

¹⁹ Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1280).

inicjowanie i prowadzenie działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych	3	5,2	15	25,8	14	24,1	4	6,9	0	0	22	38
pomoc rodzicom i nauczycielom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych możliwości, predyspozycji i uzdolnień uczniów	7	12,1	19	32,8	21	36,2	4	6,9	1	1,7	6	10,3
wspieranie nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej	8	14	14	24	22	38	1	1,7	1	1,7	12	20,6

Źródło: wyniki badań własnych.

Dane zawarte w tabeli 6. wskazują, że większość badanych oceniła stopień realizacji poszczególnych zadań na przeciętnym poziomie, unikając jednocześnie skrajnych ocen, czyli bardzo dobrej i bardzo niskiej. Biorąc pod uwagę pozytywne oceny udzielanych zdalnie form wsparcia, można je uporządkować w następującej kolejności:

- udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach odpowiednich do rozpoznanych potrzeb (84,6% wskazań),
- prowadzenie badań i działań diagnostycznych uczniów, w tym diagnozowanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów w celu określenia przyczyn niepowodzeń edukacyjnych oraz wspierania mocnych stron uczniów (81,2% wskazań),
- pomoc rodzicom i nauczycielom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych możliwości, predyspozycji i uzdolnień uczniów (81,1% wskazań),
- wspieranie nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej (76% wskazań),
- minimalizowanie skutków zaburzeń rozwojowych, zapobieganie zaburzeniom zachowania oraz inicjowanie różnych form pomocy w środowisku szkolnym i pozaszkolnym uczniów (75,8% wskazań),
- podejmowanie działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży (56,9% wskazań),
- inicjowanie i prowadzenie działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych (55,1% wskazań).

Przecięta ocena poziomu udzielanych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej przez specjalistów wynika prawdopodobnie ze specyfiki pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Fundamentem tej pracy jest kontakt osobisty

i budowanie relacji z uczniem²⁰. Tego nie zapewnia kontakt pośredni, a taki był konieczny.

Do kontaktów z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami specjaliści wykorzystywali głównie następujące platformy:

- Messenger (56,9%),
- Microsoft Teams (39,7%),
- Zoom (36,2%),
- Skype (36,1%).

Rzadziej (poniżej 12%) wybierano Google HangoutsMeet, WhatsApp, Discord, Classroom.

Materiały pomocnicze w ramach udzielnej pomocy przekazywano głównie za pośrednictwem: poczty elektronicznej, Messengera, WhatsAppa, sporadycznie e-dziennika.

Specjaliści realizując zdalną pomoc psychologiczno-pedagogiczną korzystali z różnorodnych zasobów, ich wykaz ujęto w tabeli 7.

Tabela 7. Zasoby wykorzystywane przez specjalistów do prowadzenia zdalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Źródło	Liczba korzystających	% korzystających
własne zasoby cyfrowe i/lub papierowe	47	81
YouTube	42	72,4
strony udostępniane przez MEiN	36	62,1
podręczniki i zeszyty ćwiczeń	36	62,1
strony i zasoby wydawnictw	33	56,9
strony edukacyjne	33	56,9
blogi (tematyczne, nauczycielskie)	22	37,9
strona Ośrodka Rozwoju Edukacji	16	27,6
media społecznościowe (jak: Facebook, Twitter)	13	22,4

Źródło: wyniki badań własnych.

Udzielając pomocy psychologiczno-pedagogicznej online niezbędne były różnorodne zasoby metodyczne. Badani najchętniej sięgali po własne zasoby cyfrowe i/lub papierowe (81%), nagrania na YouTube (72,4%), strony udostępniane przez MEiN (62,1%), podręczniki i zeszyty ćwiczeń (62,1%), strony i zasoby wydawnictw (56,9%) oraz strony edukacyjne (56,9%). Mniej popularne były blogi edukacyjne (37,9%), strona Ośrodka Rozwoju Edukacji (ORE) (27,6%) oraz media

²⁰ A. Kułaga, *Zdalne nauczanie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym* [w:] *Zdalne nauczanie i nauczanie a specjalne potrzeby edukacyjne. Z doświadczeń pandemii COVID-19*, red. E. Domagała-Zyśk, Lublin 2020, s. 83–93.

społecznościowe (22,4%). Pojedynczy specjaliści podali dodatkowo takie strony jak KhanAcademy, Superkid, Pinoteka.

Ponad połowa specjalistów (30 osób, co stanowi 51,7%) w organizacji zdalnej pomocy korzystała z fachowego wsparcia instytucji zewnętrznych. Były to najczęściej ośrodki doskonalenia nauczycieli, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, sporadycznie – biblioteka pedagogiczna, instytucje organizujące bezpłatne szkolenia dla nauczycieli z zakresu wykorzystania narzędzi pracy na odległość.

Efektywność pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej w formie zdalnej

Specjaliści ocenili jakość udzielanej przez siebie pomocy, co ujęto w tabeli 8.

Tabela 8. Ocena przez specjalistów jakości zdalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Ocena	Liczba	%
prowadzona tak samo jak w kontakcie z uczniem	19	32,8
prowadzona zdecydowanie gorzej niż w kontakcie z uczniem	27	46,5
prowadzona lepiej niż w kontakcie z uczniem	12	20,7
suma:	58	100

Źródło: wyniki badań własnych.

U podstaw oceny jakości pomocy świadczonej uczniom prawdopodobnie leżały doświadczane trudności. Można je podzielić ze względu na liczbę wyborów na następujące:

- związane z motywowaniem uczniów do zdalnej pracy (34 osoby – 58,6%),
- wynikające z trudności ze sprawdzaniem efektywności zdalnej edukacji (29 osób – 50%),
- utrudnienia w nawiązaniu i utrzymaniu kontaktu z uczniami (również rodzicami) (23 osoby – 39,7%) oraz dobrych z nim relacji (8 osób – 13,8%),
- związane z niską jakością sprzętu komputerowego oraz jego oprogramowania (23 osoby – 39,7%) lub łącza internetowego (23 osoby – 39,7%).

Specjaliści zostali zapytani o zagrożenia oraz walory wynikające z pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej w formie zdalnej. Zagrożenia wymieniła większość badanych (69%). Były to:

- obniżenie jej jakości ze względu na brak bezpośredniego kontaktu z dzieckiem (49 wyborów – 84,5%),
- trudności w dostosowaniu materiałów edukacyjnych i form pracy do potrzeb dziecka z niepełnosprawnością intelektualną (46 wyborów – 79,3%),

- zaburzenia w zakresie relacji społecznych (44 wybory – 75,9%),
- trudności z rozpoznaniem możliwości i potrzeb dziecka (42 wybory – 72,4%),
- ograniczenia w zakresie rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego uczniów (39 wyborów – 67,2%),
- brak wglądu w środowisko rodzinne (38 wyborów – 65,5%),
- narażanie uczniów na zagrożenie uzależnieniem od Internetu i narzędzi cyfrowych (34 wybory – 58,6%),
- niechęć uczniów do realizacji obowiązku szkolnego – odmowa udziału w zdalnej edukacji (31 wyborów – 53,4%).

Pozytywne strony zdalnie udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej wymieniło 31% badanych specjalistów. Wśród walorów wskazano:

- dowolny czas pracy i wygoda w obszarze świadczonej pomocy (12 osób – 38,7%),
- większe urozmaicenie wsparcia, dzięki zastosowaniu środków multimedialnych i niewerbalnej prezentacji przekazywanych treści (12 osób – 38,7%)
- oszczędność czasu (brak dojazdów do miejsca pracy) (9 osób – 29%)
- lepsze dopasowanie wykorzystywanych środków oddziaływań do potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (6 osób – 19,4%).

Uzyskane wyniki wskazują, że w opiniach specjalistów przeważało dostrzeżenie ograniczeń nad zaletami zdalnie świadczonej pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Należy tym bardziej docenić zaangażowanie specjalistów w tę formę pracy oraz podejmowanie przez nich ciekawych inicjatyw. Mogą one stanowić przykład dobrej praktyki zdalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Warto wymienić następujące:

- realizacja projektów edukacyjnych, na przykład Uniwersytet Dzieci, Tydzień Promocji Zdrowia,
- wspólne czytanie, np. bajek na dobranoc, opowiadań, spotkania autorskie,
- warsztaty interaktywne o różnej tematyce, jak: zdrowie psychiczne, obsługa sprzętu komputerowego, wykorzystanie programów multimedialnych, korzystanie z platform edukacyjnych i materiałów multimedialnych,
- wysyłanie linków do ciekawych filmów, ćwiczeń relaksacyjnych,
- przysyłanie materiałów za pomocą poczty elektronicznej, nagrywanie filmików dla uczniów i rodziców, tworzenie ciekawych zadań online odnoszących się np. do emocji, zdrowia czy czasu wolnego,
- przysyłanie linków do ciekawych kart pracy lub gotowych kart do wydruku,
- tworzenie elektronicznej książeczki, w której zamieszczano ważne informacje, zdjęcia, instrukcje czy pliki stawiając przed uczniami codzienne wyzwania, np. posprzątaj pokój! zrób śniadanie lub sałatkę dla rodziny! zagospodaruj swój czas! pomagaj rodzicom!
- wirtualne wycieczki po ciekawych miejscach.

Dyskusja i wnioski badań

Problematyką różnych aspektów pandemii COVID-19 oraz organizacją edukacji zdalnej w czasie jej trwania zajęły się różne ośrodki naukowo-badawcze w Polsce, można wśród nich wymienić: Centrum Cyfrowe²¹, Uniwersytet Gdański, AGH w Krakowie, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu²², Uniwersytet Warszawski²³, WSA UAM w Poznaniu²⁴, Instytut Psychologii PAN i Uniwersytet SWPS²⁵. Dzięki przeprowadzonym badaniom i opracowanym raportom możliwe jest obecnie dokonanie podsumowań w zakresie skutków pandemii: społecznych, zdrowotnych psychologicznych i edukacyjnych. Nasuwa się wniosek, że nie był to dobry okres we wszystkich wymienionych obszarach. Pandemia pogłębiła nierówności społeczne, izolacja miała negatywny wpływ na stan psychiczny Polaków, a edukacja zdalna pokazała słabe strony polskiej oświaty.

W artykule skoncentrowano się na sytuacji uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w czasie pandemii. Okres, w którym konieczne było kształcenie na odległość pokazał, jaki jest stan oferty edukacyjnej i terapeutycznej, dostosowanej do potrzeb osób ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Wprowadzenie obowiązkowego nauczania online spowodowało, że znaczna grupa dzieci i młodzieży z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego miała ograniczony dostęp do zajęć edukacyjnych, rewalidacyjnych i specjalistycznych, a przez to została pozbawiona wielu ważnych doświadczeń o charakterze rozwojowym. Powstałe luki próbowano wypełnić poprzez wsparcie psychologiczno-pedagogiczne udzielane w sposób zdalny, ale jak pokazują wyniki badań efekty były raczej przeciętne, choć należy docenić wysiłek podjęty przez specjalistów w celu normalizacji tej nietypowej sytuacji.

W oparciu o diagnozę opinii specjalistów realizujących pomoc psychologiczno-pedagogiczną można sformułować następujące wnioski:

- w badaniu wzięło udział 58 specjalistów prowadzących pomoc psychologiczno-pedagogiczną w szkołach specjalnych dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną na terenie miast województwa śląskiego (Gliwice, Piekary Śląskie,

²¹ A. Buchner, M. Majchrzak, A. Wierzbiński, M. Szaniawska, *Edukacja zdalna w czasie pandemii*. Edycja I (maj 2020 r.), Edycja II (listopad 2020 r.), <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna/pdf> [dostęp: 16.08.2021].

²² G. Ptaszek, G.D. Stunża, J. Pyżalski, M. Dębski, M. Bigaj, *Edukacja zdalna – co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*, Gdańsk 2020.

²³ M. Plebańska, A. Szyller, M. Sieńczewska, *Raport – edukacja zdalna w czasach COVID-19*, Warszawa 2020.

²⁴ B. Śliwerski, *O badaniach edukacji w czasie pandemii*, Poznań 2020.

²⁵ K. Hamer, M. Baran, *Raport: Wpływ pandemii COVID-19 na emocje, zachowania i dobrostan Polaków*. Ogólnopolski Panel badawczy Ariadna Instytutu Psychologii PAN i Uniwersytet SWPS, Warszawa 2021, <https://covid19psychologiacom.files.wordpress.com/2021/02/raport-6.pdf> [dostęp: 21.07.2022].

- Dąbrowa Górnicza, Bytom), najliczniej reprezentowani byli pedagodzy szkolni, po nich kolejno nauczyciele rewalidacji, psychologowie i logopedzi,
- wszyscy badani posiadali wymagane wykształcenie (wyższe magisterskie lub licencjackie) oraz doświadczenie zawodowe wyrażone wieloletnim stażem pracy na zajmowanych stanowiskach,
  - większość badanych specjalistów oceniła przygotowanie szkół do prowadzenia zdalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej jako przeciętne (36,2%) lub dobre (36,2%), tylko nieliczni ocenili je jako bardzo dobre lub przeciwnie – złe, podobnie oceniono własne przygotowanie do zdalnej pracy (dobre – 50%, przeciętne – 36,2%),
  - ograniczeniami, jakie wskazano we prowadzeniu zdalnej pracy były braki w wyposażeniu szkół, głównie w zakresie sprzętu komputerowego, oprogramowania dostosowanego do potrzeb uczniów z niepełnosprawnością, łącza internetowego,
  - wsparcie psychologiczno-pedagogiczne z wykorzystaniem komunikacji online było prowadzone dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, część uczniów miała ponadto zdiagnozowane dodatkowe deficyty rozwojowe (głównie autyzm, zaburzenia zachowania i emocji, zagrożenie niedostosowaniem społecznym, deficyty kompetencji i zaburzenia sprawności językowych oraz przewlekłe choroby),
  - pomoc była prowadzona z wykorzystaniem obowiązujących form określonych w rozporządzeniu MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, badani ocenili stopień realizacji poszczególnych zadań na przeciętnym poziomie, unikając jednocześnie skrajnych ocen, czyli bardzo dobrej i bardzo niskiej,
  - w kontaktach z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami specjaliści wykorzystywali głównie takie platformy jak: Messenger (56,9%), Microsoft Teams (39,7%), Zoom (36,2%), Skype (36,1%), a przygotowując zajęcia sięgali po różne dostępne zasoby (własne, internetowe, udostępniane przez MEiN),
  - prawie połowa badanych uznała, że pomimo wkładanego wysiłku, pomoc zdalna była prowadzona zdecydowanie gorzej niż w kontakcie z uczniem, co wynikało z doświadczanych trudności w zakresie: motywowania uczniów, ewaluacji efektywności podejmowanych działań, nawiązywania i utrzymywania kontaktu z uczniami oraz niskiej jakości sprzętu komputerowego i jego oprogramowania,
  - zdecydowana większość specjalistów (69%) nie wymieniła pozytywnych stron zdalnie udzielanej pomocy wskazując na zagrożenia, wynikające głównie z braku bezpośredniego kontaktu z dzieckiem, co prowadziło do zakłóceń w relacjach, ograniczonych możliwości rozpoznania potrzeb dziecka i tym samym przychodzenia mu z racjonalną pomocą,

- część badanych wskazała pozytywne strony pomocy online doceniając brak ram czasowych oraz możliwość urozmaicenia zajęć dzięki zastosowanym środkom multimedialnym i pozawerbalnej komunikacji.

Edukacja zdalna to duże wyzwanie dla wszystkich nauczycieli i specjalistów zatrudnionych w szkole, a specyfika pracy z osobami z niepełnosprawnością powoduje, że staje się ona jeszcze trudniejsza. Pokazują to zebrane opinie specjalistów na temat zdalnie udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Specjaliści zatrudnieni w szkołach specjalnych (pedagodzy, psychologowie, nauczyciele rewalidacji, logopedzi) utracili w czasie pandemii możliwość bezpośredniego kontaktu z uczniem, który był dotąd podstawą ich działań diagnostycznych, pomocowych, rewalidacyjnych i edukacyjnych. Dodatkowym ograniczeniem był także utrudniony kontakt z rodzicami lub opiekunami. To miało i ma swoje konsekwencje dla rozwoju uczniów z niepełnosprawnością. Sformułowane wnioski są zbieżne z innymi badaniami. Problematyką tą zajęli się między innymi Matylda Pachowicz²⁶, Beata Górnicka²⁷, Magdalena Kocejko²⁸, Agnieszka Kułaga²⁹, Piotr Plichta³⁰. Wszystkie analizy wskazują na występowanie ograniczeń i nierówności, na które narażeni byli w czasie pandemii COVID-19 uczniowie z niepełnosprawnościami. Utrudniony dostęp do specjalistycznego wsparcia spowolnił rozwój tej grup dzieci, a obowiązki związane z prowadzeniem edukacji i terapii spadły na rodziców lub opiekunów. Potrzeby dzieci z niepełnosprawnością intelektualną były praktycznie niewidoczne wśród innych problemów. Tym bardziej należy docenić wysiłek osób odpowiedzialnych za prowadzenie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sposób zdalny. Warto także propagować dobre przykłady, ciekawe pomysły i rozwiązania na wykorzystanie zdalnej komunikacji jako uzupełniającej dla tradycyjnego, bezpośredniego kontaktu z uczniem.

Bibliografia

- Główny Urząd Statystyczny, *Osoby niepełnosprawne w 2020 roku*, Warszawa 2021.
- Gop A., Jaskulska S., *Kształcenie na odległość a rozwój kompetencji cyfrowych uczniów i ich rodziców w świetle wyników badań – w kierunku nowej szkoły*, „Studia Edukacyjne” 2020, nr 58. DOI: 10.14746/se.2020.58.
- Górnicka B., „*W trybie zdalnym...*” – nauka – wychowanie – opieka nad uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w czasie pandemii. Refleksje i rozterki pedagoga, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, t. VIII.

²⁶ M. Pachowicz, *Edukacja i terapia osób z niepełnosprawnością w czasie pandemii...*, dz. cyt.

²⁷ B. Górnicka, „*W trybie zdalnym...*” – nauka – wychowanie – opieka nad uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w czasie pandemii. Refleksje i rozterki pedagoga, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, t. VIII, s. 91–105.

²⁸ M. Kocejko, *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii...*, dz. cyt.

²⁹ A. Kułaga, *Zdalne nauczanie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną...*, dz. cyt.

³⁰ P. Plichta, *Różne konteksty nierówności cyfrowych a wyzwania psychologiczne...*, dz. cyt.

- Juszczyk S., *Metodologia badań empirycznych w naukach społecznych*. Katowice 2001.
- Kocejko M., Bakalarczyk R., Kubicki P., *Wpływ pandemii koronawirusa na politykę niepełnosprawności i starości [w:] Polska... Unia Europejska... Świat w pandemii COVID-19. Wybrane zagadnienia*, red. A. Zybala, K. Księżopolski, A. Bartosiewicz, Warszawa 2021.
- Kułaga A., *Zdalne nauczanie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym [w:] Zdalne nauczanie i nauczanie a specjalne potrzeby edukacyjne. Z doświadczeń pandemii COVID-19*, red. E. Domagała-Zyśk, Lublin 2020.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000.
- Pachowicz M., *Edukacja i terapia osób z niepełnosprawnością w czasie pandemii COVID-19 na przykładzie Ośrodka Rewalidacyjno-Edukacyjno-Wychowawczego, „Parecja” 2020, nr 2.*
- Pawalak M., *Najnowsze badanie: dla młodzieży izolacja jest gorsza niż nauka zdalna*, Warszawa 2021, <https://brpd.gov.pl/2021/01/05/najnowsze-badanie-dla-mlodziezy-izolacja-jest-gorsza-niz-nauka-zdalna/>
- Plebańska M., Szyller A., Sieńczewska M., *Raport – edukacja zdalna w czasach COVID-19*, Warszawa 2020.
- Plichta P., *Różne konteksty nierówności cyfrowych a wyzwania psychologiczne dla zdalnej edukacji – propozycje rozwiązań [w:] Edukacja w czasach pandemii COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020.
- Poleszak W., Pyżalski J., *Psychologiczna sytuacja dzieci i młodzieży w dobie epidemii [w:] Edukacja w czasach pandemii COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020.
- Ptaszek G., Stunza G.D., Pyżalski J., Dębski M., Bigaj M., *Edukacja zdalna – co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*, Gdańsk 2020.
- Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.
- Śliwerski B., *O badaniach edukacji w czasie pandemii*, Poznań 2020.

Prawodawstwo

- Rozporządzenie MEN z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r., poz. 493).
- Rozporządzenia MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1280).
- Rozporządzenie MEiN z dnia 13 grudnia 2021 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. z 2021 r., poz. 2301).

Netografia

- Buchner A., Majchrzak M., Wierzbicki A., Szeniawska, M., *Edukacja zdalna w czasie pandemii*. Edycja I (maj 2020), Edycja II (listopad 2020), <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna/pdf>
- Hamer K., Baran M., *Raport: Wpływ pandemii COVID-19 na emocje, zachowania i dobrostan Polaków*, Ogólnopolski Panel badawczy Ariadna Instytutu Psychologii PAN i Uniwersytet SWPS, Warszawa 2021, <https://covid19psychologiacom.files.wordpress.com/2021/02/raport-6.pdf>

- Kocejko M., *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19 – analiza intersekcyjna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2021, Vol. 20, nr 2, www.dzieckokrzywdzone.fdds.pl
- Łukawska M., *Wpływ nauki zdalnej na młodzież. Wyniki przerażają!*, „Niezależna” 2021, nr z 14 sierpnia, <https://niezalezna.pl/407391-wplyw-nauki-zdalnej-na-mlodziez-wyniki-badania-przerazaja>
- Najwyższa Izba Kontroli, *Kształcenie w szkołach specjalnych. Informacje o wynikach kontroli*, <https://www.nik.gov.pl/plk/id,23409.vp,26129.pdf>
- ONZ, *Policy Brief: COVID 19 – and the Rogth of Person with Disabilities*, 2020, [https://unescap.org/resources/policy-brief-covid-19-and-person-disabilities](https://.unescap.org/resources/policy-brief-covid-19-and-person-disabilities)
- Patel K., *Mental health implication on children with disabilities*, „Asian Journal of Psychiatry” 2020, nr 54: 102273. DOI: 10.1016/j.ajp.2020.102273
- UNICEF, *Children with disabilities. Enssuring their inclusion in COVID-19 response strategies and evidence generation*, 2020, <https://data.unicef.org/resources/children-with-disabilities-ensuring-inclusion-in-covid-19-response>
- WHO, *Disability considerations during the COVID-19 outbreak*, 2020, <https://www.who.int/publication/i/item/WHO-2019-nCoV-Disability-2020-1>